

De wrede wrok van de wraak

Een drijfveer in de forensische psychologie

Frans Koenraadt

Het is bepaald geen vrolijk stemmend onderwerp, waarom dan toch een bijdrage aan een feestbundel of vriendenboek te wijden aan wraak? Het lijkt meer een onderwerp voor een bijdrage aan een boek voor iemand aan wie je de pest hebt of met wie je een appeltje hebt te schillen. De intentie van deze bijdrage is een volstrekt andere, namelijk de forensisch gedragskundige relevantie van wraak te illustreren.

Raes laat zijn oratie uit 1996 onder de titel *Boter aan de galg* voorafgaan door een citaat van W.A. Mozart uit *Die Zauberflöte*: “In diesen heil’gen Hallen kennt man die Rache nicht,...” Zijn licht pessimistische bespiegelingen bij de aanvang van zijn hoogleraarschap in de forensische psychiatrie geeft Raes met de galg het ambigue symbool van het einde mee, zowel van het opgeven van de hoop, als van het toegeven van het onvermogen van de staat op andere manieren het kwaad te bestrijden.¹ De vraag die meteen rijst, is hoe moet dat zijn bij zijn afscheid als hoogleraar? Het contrastrijke citaat van Mozart dat Raes gebruikt om zijn pessimisme kracht bij te zetten, verleent aan wraak een ruime plaats in het sociaal en maatschappelijk onbehagen, terwijl voor het ontbreken ervan een toverfluit onmisbaar is. De strafrechtspleging is als een dam opgeworpen om wraak in de vorm van eigenrichting te beteugelen; veel delicten zijn immers ingegeven door wraak. Daarom valt het des te meer op dat wraak als thema toch zo weinig expliciet voorkomt in wetenschappelijk onderzoek in het algemeen en in de forensische psychiatrie en de forensisch gedragskundige rapportage in het bijzonder.²

In de wereldgeschiedenis treffen we veel oorlogen, internationale conflicten en grootschalige vormen van onderdrukking, die sterk zijn geïnspireerd door wraak en weerwraak tussen de partijen. Zo zijn de aanslagen op de New Yorkse twin towers in september 2001 internationaal gewroken met de daaropvolgende Amerikaanse inval in Afghanistan. Bovendien is wraak een thema dat in de mythologie en de belletrie veelvuldig is beschreven. Zo kunnen Euripides’ *Medea* en Aischylos’ *Orestes* als klassieke en kernachtige voorbeelden van wraak worden beschouwd, die ook in de schilderkunst weerklank hebben ge-

---

¹ Raes, 1996, p. 27-28.

² Ook Marneros, 2008, p. 23 wees hier op.

vonden.³ Maar vooral in het dagelijks spraakgebruik, zoals van politie, leger, politiek, media en in allerlei uiteenlopende genres van kunst en literatuur treffen we veel aandacht voor wraak.⁴

In het hedendaagse strafrecht gaat het om vergelding, een interventie die bedoeld is eigenrichting c.q. wraak te vervangen of te voorkomen. De praktijk van het strafrecht en daarmee van de forensische psychiatrie en psychologie laat zien dat wraak in sommige delicttypen zelfs frequent voorkomt: (fataal) huiselijk geweld, verkrachting, brandstichting, en per definitie in zaken als eerwraak en bloedwraak. Toch blijft het als vulgair ervaren begrip wraak buiten het forensisch psychiatrisch en psychologisch spraakgebruik en worden in het forensisch gedragskundig vakgebied veelmeer de daaraan voorafgaande of de daaraan ten grondslag liggende processen belicht. Op wraak rust zelfs een taboe.⁵ Ook het standaardwerk over *Emoties* uit 1986 van Frijda bevat nauwelijks aandacht voor wraak. Hij ging er daarna wel grondig en overtuigend op in in zijn boek dat bevestigend antwoord geeft op de vraag of de psychologie wel zin heeft.⁶

Hoewel wraak ook heel bescheiden vormen kent, gaat het in deze bijdrage om indringende, soms wrede, soms zelfs fatale wraak op relatief kleine schaal, namelijk die tussen individuen. Onderstaand zullen, mede aan de hand van casuïstiek,⁷ enkele patronen van delicten waarin wraak een meer of minder prominente rol speelt de revue passeren.

Een verkenning

Wraakneming is te omschrijven als een daad die erop is gericht een ander te schaden in reactie op het gevoel dat men zelf geschaad is door die ander of door de groep waartoe die ander behoort. De daad waarmee die ander of diens groep wordt geschaad, is niet bedoeld om schade te herstellen, of om te voorkomen dat de schade zich echt voordoet of blijft voortbestaan in de directe confrontatie, of om er materieel beter van te worden. Beoogd wordt het object van de wraak te laten lijden. Daarbij is de passie van wraak allesverschroeiend en er bestaat geen garantie dat deze niet onverwacht openbreekt.⁸

---

³ Bijvoorbeeld Paul Cézanne, Eugène Delacroix, Richard Dadd, Anthony Frederick Sandys,

⁴ Het CPNB, de organisatie Collectieve Propaganda van het Nederlandse Boek heeft voor 2009 juni aangewezen als de maand van het spannende boek en wel met het thema wraak. Het illustreert dat wraak in thrillers een centraal thema is.

⁵ Van Stokkum, 2003; Denkers, 2000, p. 29-34; Draijer, in: Goudswaard, 2000, p. 70.

⁶ Zie ook Crombag, 2003.

⁷ Uit de forensisch gedragskundige praktijk en de uit de jurisprudentie.

⁸ Broekman, 2002, p.50.

Als centrale kenmerken van het verlangen naar wraak gelden: de ogenschijnlijke nutteloosheid en soms zelfs de verregaande wreedheid en destructieve aard van wraakzucht, de veelal extreme intensiteit, en het vaak langdurige karakter ervan.⁹ Wraak is bedoeld om een rekening te vereffenen en fungeert in het sociaal verkeer tussen mensen als een regelstrategie om evenwicht te herstellen.¹⁰ Door wraak te nemen vereffent men de machtsongelijkheid en kan het gevoel van eigenwaarde en identiteit worden hersteld. Door wraak te nemen wordt de pijn niet minder, maar de aantasting of vernedering wel. Die vernedering knaagt immers van dag tot dag en kan in hevigheid variëren.¹¹

Wraak volgt vaak na verraad of ervaren schade; in relaties is de wraak het gevolg van ontrouw, overspel of afgewezen liefde. Naarmate de binding groter is, is de losmaking des te moeilijker. Dat stelt de Belgische advocaat Vermassen in zijn boek *Moordenaars en hun motieven*. Hij wijdt dan ook een afzonderlijk hoofdstuk aan de ontsporing van de haat: de 'wraakmoord'.

Goudswaard wijst erop dat wraak door vrouwen anders uitpakt dan wraak door mannen. Ook vrouwen zijn wraaklustig, maar anders dan mannen. Haar wraak is meestal minder fysiek gewelddadig. Terwijl mannen meer wraak nemen in een publiek domein, doen vrouwen dat eerder in het private domein en is er eerder sprake van een psychologische oorlogsvoering.¹²

De relatieve mateloosheid van de wraak vindt in de vergelding van het strafrecht een regulering en beteugeling. Maar waar het begaan van delicten zelf is ingegeven door wraak, zoals in de categorieën die in deze bijdrage worden besproken, heeft de strafrechtelijke interventie, niet alleen een vergeldende functie, maar ook een om een spiraal van wraak tegen te gaan. Het strafrecht beoogt immers strikt gereguleerd en met inachtneming van proporties en grenzen leed toe te voegen ter vergelding van de begane misdeed.¹³ Als zodanig betekent vergelding van een vergrijp een herstel van evenwicht.

Vergelding is op te vatten als een aan de moraal onderworpen, gedomesticeerde, gestileerde en cultureel aanvaarde wraak. Daarbij vervult de staat de rol van autoriteit; de bepaling en uitvoering van de vergelding zijn aan strikte regels gebonden en niemand kan op eigen initiatief een vergelding uitvoeren: vergelding is uitsluitend een institutionele handeling.¹⁴

---

⁹ Frijda, 1993, p. 162.

¹⁰ Het adagium oog om oog, tand om tand verwijst veeleer naar een mild dan naar wreed principe: namelijk naar proportionaliteit, het oorspronkelijk aangedane leed niet te boven gaan.

¹¹ Frijda, VPRO-televisie, 17 mei 2009.

¹² Goudswaard, 2000, p. 29.

¹³ Broekman, 2002, p. 50.

¹⁴ Broekman, 2002, p. 51.

Enkele strafzaken

Niet alleen in het dagelijks spraakgebruik, maar vooral in het requisitoir van de officier van justitie en in het vonnis van de rechtbank komen we veelvuldig een verwijzing naar wraak tegen. In die gevallen waar wraak een belangrijk motief voor het delict is, geldt de rechterlijke uitspraak als een vermanende vergelding waarmee voor de wraak wordt afgerekend, zoals in onderstaande zaken. Hier hebben de daders, handelend uit wraak het recht al in eigen hand genomen en worden daarvoor gesanctioneerd.

Wraak na een caféruzie

Een 28-jarige man is door de rechtbank Dordrecht veroordeeld tot een gevangenisstraf van 36 maanden, waarvan zes maanden voorwaardelijk wegens het medeplegen van een poging tot moord en het medeplegen van een poging tot doodslag. Na een caféruzie is betrokkene met zes familieleden, voorzien van slagwapens, teruggekeerd om wraak te nemen. De café-uitbater werd met traan-gas in het gezicht gespoten en met harde en scherpe voorwerpen tegen het hoofd en lichaam geslagen. Toen hij op de grond lag, werd hij getrapt en geschopt. Toen een medewerker te hulp schoot, richtte de agressie zich op hem.¹⁵

Oplichting en flessentrekkerij uit wraak

Een 59-jarige man is door de rechtbank Assen veroordeeld tot een gevangenisstraf van negen maanden wegens oplichting en flessentrekkerij. De man was lijdende aan een narcistische persoonlijkheidsstoornis met antisociale trekken. Zijn onmaatschappelijk handelen lijkt in het verlengde te liggen van een al langer bestaande manipulerende, egocentrische levenswijze en dubieuze moraal. Bij het begaan van de strafbare feiten speelden diepverankerde verongelijkheid en geneigdheid tot wraak vermoedelijk een rol.¹⁶

Slachtoffer neergeschoten uit wraak na bestolen te zijn

Verdachte is naar zijn zeggen de nacht tevoren door het slachtoffer bestolen van zijn cocaïne. Verdachte voelde zich hierdoor in zijn eer aangetast. Nadien droeg hij een schietklaar wapen bij zich. Met anderen zocht hij het slachtoffer op om wraak te nemen. Toen hij het slachtoffer op straat zag lopen, heeft na een discussie wie het zou doen, de mededader het slachtoffer met dat wapen neergeschoten. Verdachte werd veroordeeld tot 90 maanden gevangenisstraf.¹⁷

Wraak in een burenruzie

---

¹⁵ Rb Dordrecht, 30 oktober 2007, LJN: BB6977.

¹⁶ Rb Assen, 20 oktober 2006, LJN: AZ0673.

¹⁷ De rechtbank 's-Gravenhage legde op 11 november 2002 een gevangenisstraf van 96 maanden op. Hof 's-Gravenhage, 23 september 2003, LJN: AN7592.

Enkele jaren geleden voerde ik een forensisch gedragskundig onderzoek uit bij een man die in een langdurige vete, een jarenlang voortslepende burenruzie verwickeld was. Het conflict had hij, overtuigd van zijn gelijk, uiteindelijk aan de politierechter voorgelegd in de hoop dat deze een definitief oordeel zou geven. Betrokkene was als getuige voor de zitting van de politierechter opgeroepen, de rollen keerden ter zitting om en uiteindelijk verliet betrokkene als verdachte de rechtszaal. Dat bleek voor betrokkene onverdraaglijk, waarna hij naar huis gegaan is, een vuurwapen heeft opgehaald en vervolgens zijn buurman heeft opgezocht en deze heeft doodgeschoten.

Verdachte bleek bij gedragskundig onderzoek een man met een persoonlijkheidsstoornis met narcistische, paranoïde en theatrale trekken. Verdachte bleek krenkbaar, gevoelig voor inbreuk of kritiek en voelde zich in het verlengde daarvan snel belaagd. Het is waarschijnlijk dat deze karaktereigenschappen reeds zeer lang bestonden en er waren geen aanwijzingen dat de problematiek de laatste paar jaar van binnenuit sterk was verergerd. Problemen die uit deze persoonlijkheidsproblematiek voortkwamen, werden door verdachte gewoonlijk opgelost door zich los te maken uit de situatie en vooral door veelvuldige verhuizingen. In de situatie met het slachtoffer raakte hij echter gefixeerd. Het verloop van de terechtzitting van de politierechter, waarbij het slachtoffer werd vrijgesproken en verdachte, als verdachte vertrok, is door hem als een enorme krenking ervaren en riep een grote narcistische woede op, die resulteerde in de moord op de buurman, zo vermeldt het vonnis. Betrokkene werd door de rechtbank verminderd toerekeningsvatbaar geacht en tot acht jaar gevangenisstraf veroordeeld. In hoger beroep werd dit verhoogd tot tien jaar.¹⁸

Deze zaak laat duidelijk zien hoe deze verdachte voor de beteugeling van zijn wraak aanvankelijk de hoop gevestigd had op de politierechter, maar toen dat voor betrokkene verkeerd uitpakte zelf de wraak én het recht in eigen hand nam.

Fataal geweld in gezinsverband¹⁹

In drie categorieën van doding in gezinsverband komt wraak met relatief ruime regelmaat voor, namelijk in gevallen van partnerdoding, van ouderdoding en van kinderdoding. Juist de relatie tussen dader en slachtoffer is hier van cruciaal belang voor het onderscheid dat in de Duitstalige forensische psychiatrie ge-

¹⁸ Rb Groningen, 1 juli 1999; Hof Leeuwarden, 6 januari 2000.

¹⁹ Hierbij is geput uit de resultaten van een lopend onderzoeksproject "doding in gezinsverband", gericht op ouderdoding, kinderdoding, partnerdoding en doding door broer en zus, dat binnen de sectie Forensische Psychiatrie en Psychologie van het Willem Pompe Instituut voor Strafrechtswetenschappen te Utrecht in samenwerking met het Pieter Baan Centrum (NIFP) te Utrecht wordt uitgevoerd.

maakt wordt tussen 'Affektdelikt' en 'Impulsdelikt'. Voor zo'n 'Affektdelikt' geldt dat er weliswaar sprake is van een impulsief-agressieve handeling, die wordt uitgevoerd in een toestand van grote opwinding en gericht op een cruciaal persoon, waarbij de bijzondere voorgeschiedenis van de daad kan worden afgeleid uit de relevante verhouding tussen dader en slachtoffer. Dit in tegenstelling tot een louter impulsief delict waarvoor als voorwaarde de bijzondere voorgeschiedenis tussen dader en slachtoffer ontbreekt, laat staan relevant kan zijn.²⁰

Partnerdoding

Research naar zaken van partnerdoding leert dat als de meest voorkomende motieven voor het (pogen tot) doden van de partner worden genoemd: verlatingangst, krenking en zelfbescherming. Dat geldt zowel voor autochtone verdachten als voor verdachten van etnische minderheden. Deze twee drijfveren gaan vaak samen: de angst voor verlating gaat vaak gepaard met een narcistische krenking. Enerzijds bestaat de angst om alleen verder door het leven te moeten en anderzijds heerst er boosheid over de verlating zelf. Bij (afhankelijke) mannen die tot een partnerdoding overgaan, komen we dit patroon veel tegen.²¹ Dodingen die werden begaan als reactie op fysieke mishandeling betreffen daarentegen grotendeels vrouwen, die hun partner doden uit zelfbescherming.²² De research laat zien dat de mate van krenking van de trots of de mannelijkheid van de verdachte, van waaruit het delict werd begaan in veel gevallen nog eens werd beïnvloed door de cultuur van het land van herkomst van sommige verdachten. Dreigend vertrek of aanstaande verlating door het slachtoffer veroorzaakte in zulke gevallen een zodanige krenking dat werd overgegaan tot de moord of doodslag. Soms bleef het bij een al dan niet zware mishandeling.

Helga en betrokkene vormden een hecht paar en bij haar vond hij geborgenheid. Ze hadden echter al vanaf het begin van hun huwelijk financiële problemen, die hen na verloop van tijd steeds meer begonnen op te breken. Doordat ze meer moesten gaan werken om bij te verdienen, zagen ze elkaar steeds minder. Toen is Helga plotseling, zonder betrokkene iets te zeggen, spoorloos verdwenen. Betrokkene voelde zich hierdoor intens wanhopig verlaten en deed in korte tijd twee suïcidepogingen.

Na enkele maanden ontstond een relatie tussen de vrouw van zijn broer, Toos (het latere slachtoffer) en betrokkene. Zij had twee kinderen die zij verwaarloosde en waarover betrokkene zich ontfermde. Hij gebruikte in die tijd veel alcohol en stimulerende middelen. De partners kregen allengs meer onenigheid, en ook Toos heeft hem verlaten. Betrokkene voelde zich in de steek gelaten en deed weer een suïcidepoging. Bovendien kon hij er niet tegen dat haar kinderen door haar moesten missen

²⁰ Marneros, 2007; 2008, p. 263-302.

²¹ Vergelijk Vandello & Cohen, 2003.

²² Liem, Geene & Koenraadt, 2007, p. 39-40, 110. Marneros, 2008, p. 133-142.

wat hij zelf had gemist (een stabiele, veilige omgeving), en heeft hij haar doodgeschoten toen ze haar spullen kwam ophalen. Hierbij raakten tevens twee anderen (de broer en de zwager van Toos) gewond.

Ontredderd door Helga's plotselinge verlating, vond hij onderdak bij het slachtoffer, terwijl hij nog vol was van onbewuste wrok en haat jegens Helga, die hem zo gemeen en wreed verliet. Deze wrok werd gevoed door zijn identificatie met de kinderen van Toos, die zij zou verwaarlozen, en dus verlaten.

Als betrokkene tenslotte opnieuw wordt verlaten, nu door Toos, wreekt hij zich in Toos op Helga. De kracht tot deze wraak ontleende betrokkene aan zijn identificatie met de door Toos verwaarloosde, voor zijn besef verlaten, kinderen.

Kinderdoding

Een recent onderzoek naar zaken van kinderdoding, uitgevoerd op dossiermateriaal vanuit het Pieter Baan Centrum, de psychiatrische observatiekliniek van het NIFP te Utrecht leert dat het in minimaal 14 % van de zaken (n = 161) gaat om kinderdoding uit motieven van wraak tegenover de partner. Hierbij wordt, ook in de vakliteratuur wel vaker, verwezen naar het zogenoemde Medea-complex, de mythe aanduidend, waar Medea wraak zocht op haar overspelige partner Jason door hun beider kinderen te vermoorden. In zulke zaken is sprake van een alternatieve c.q. plaatsvervangende doding voor de doding die rechtstreeks op de partner is gericht. Enkele andere motieven voor de kinderdoding betroffen pathologische filicide (47%), filicide als een ongeluk (26%) en neonaticide (9%).²³

Betrokkene en haar man zijn ruim een half jaar voor het delict gescheiden, waarbij de kinderen en het huis aan de man werden toegewezen. Toch hielden betrokkene en haar man een relatie in stand. Nadat haar ex-man zou hebben gezegd dat hij compleet van haar af wilde en een nieuwe vriendin zou hebben, heeft betrokkene het plan opgevat om hem te krenken, met de gedachte 'Als ik de kinderen niet kan hebben, dan hij zeker niet'. Uiteindelijk gooide ze de kinderen in een rivier, waar een kind nog net uit kon worden gered.

Op 6 februari 1997 wurgt een 38-jarige man zijn zoontje van acht en zijn dochtertje van vijf uit wraak op zijn ex-vrouw over de scheiding en haar aankondiging een straatverbod aan te vragen.

²³ Koenraadt & Liem, in: F. Koenraadt & Liem, 2007, p. 19, 21, 42.

Ouderdoding

De categorie van de reactieve ouderdoding kenmerkt zich door de rolwisseling van de dader.²⁴ In zijn verleden ging hij als slachtoffer gebukt onder het geweld van vader of moeder en kon daar noch aan ontkomen noch voldoende weerstand aan bieden. Door de wisseling van rollen kent de dader inmiddels zowel de rol van dader als van slachtoffer. De ouder die niets en niemand ontziend geweld gebruikt en door het kind aan den lijve wordt ervaren, vindt in de ten laste gelegde ouderdoding een tragisch finale navolging. In het begaan van de doding speelt vaak — al dan niet expliciet — mee dat de dader óf hevig tracht te voorkomen weer in de rol van slachtoffer te geraken óf het bestaande patroon van misbruik tracht te doorbreken. Het gaat in deze doding om een losmaking van de slachtofferrol en van de macht uitgeoefend door de agressor; een losmaking van zichzelf als de onderworpenen en van de agressor als de tiran. De betreffende ouder neemt daarbij de positie van een obstakel in. De ambivalentie die hier parten speelt, is die waarin de losmaking van de agressor tevens een tragisch eerbetoon aan zijn voorbeeld is. Het zo gevreesde en verafschuwde gedrag moet worden gestopt en/of gewroken door datzelfde gedrag, al dan niet in een overkill, ook toe te passen. Hier is sprake van een paradox, die samenhangt met, zo niet bekend staat onder de naam identificatie met de agressor.²⁵

Vader dronk veel en kon dan zijn handen (seksueel) niet thuishouden. Op die dag was vader al de gehele dag lastig en provocerend. (...) Het was niet de bedoeling om zijn vader van het leven te beroven. Hij heeft zijn daad gesteld vanuit een neurotische persoonlijkheidsstructuur, waarbij door overweldigende psychische druk die van het slachtoffer is uitgegaan langdurig verdrongen agressieve gevoelens naar buiten zijn getreden.

Seksuele delicten

In zijn op de klinische praktijk van de dr. H. van der Hoevenkliniek te Utrecht gebaseerde onderzoek naar seksueel agressieve delinquenten onderscheidt de

---

²⁴ Orobio de Castro (2007, p. 12-22) maakt vanuit experimenteel ontwikkelingspsychopathologisch perspectief in zijn Utrechtse oratie een soortgelijk onderscheid tussen reactieve en proactieve agressie. Reactieve agressie is een reactie op een (vermeende) bedreiging die wordt gekenmerkt door sterke lichamelijke arousal en impulsief handelen. Reactief agressieve gedragsproblemen hangen samen met een grotere behoefte aan en goedkeuring voor wraak. Proactieve agressie daarentegen is doelgericht gedrag dat weloverwogen wordt uitgevoerd. Aan de beide vormen van agressie liggen onderscheiden mechanismen ten grondslag: voor reactieve agressie is dat frustratie die leidt tot agressie; voor proactieve agressie is dat een proces van sociaal leren.

²⁵ Koenraadt, 1996.

psycholoog Van Beek (1999) een drietal groepen van daders: de seksualiserende, de antisociale en de wraakzuchtige daders.²⁶ Bij deze laatstgenoemde groep staat in de uitvoering van het delict meer de woede dan de seksualiteit voorop. Met het delict beoogt de dader het slachtoffer vooral te vernederen, te kleineren en aan zich te onderwerpen. Tijdens het delict toont de dader geen compassie met het slachtoffer: haar verzet leidt vooral tot nog meer geweld.

De aanleiding is veelal gelegen in een vermeende of feitelijke afwijzing, verlating of krenking door een vrouw van wie de dader zich afhankelijk weet voor zijn eigen reputatie.

Veel van deze delicten zijn begaan wanneer de dader onder invloed van alcohol verkeert. Dit alcoholgebruik, vooral bedoeld om zijn emoties te vergeten en te temperen, verlaagt de drempel om toch geweld te gebruiken. Het delictscenario van deze daders laat een bijzonder denkpatroon zien dat wordt gekenmerkt door een cognitieve vertekening waarin de dader zich door het slachtoffer slecht behandeld voelt en waarin hij de opvatting heeft dat hij beter verdiend heeft. In dat cognitieve patroon wordt tevens een verbreding aangetroffen in de richting van niet alleen de eigen (ex)partner maar jegens alle vrouwen. Zo kan het gebeuren dat een willekeurige vrouw slachtoffer wordt van wraak die zich in eerste instantie op een ander doelwit had gericht.²⁷

Wegens het niet beantwoorden van de buurvrouw aan zijn seksuele toenadering wordt hij agressief. Betrokkene had kort tevoren met het slachtoffer een gesprek over problemen met zijn vrouw. Het slachtoffer had hem geknuffeld om hem te troosten; betrokkene zegt toen nog niet seksueel opgewonden te zijn geweest. Toen betrokkene met zijn handen onder de blouse aan rugzijde ging, toonde het slachtoffer een schrikreactie en dreigde zij de politie te bellen. Betrokkene raakte toen overstuur en kwaad omdat ze geweigerd had met hem naar bed te gaan. 'Ik wilde door seksueel contact wraak op haar nemen'. Betrokkene was agressief en opgefokt en kreeg geen erectie.

Brandstichting

In zijn historisch-sociologische studie naar de domesticatie van het vuur geeft Amsterdamse socioloog Goudsblom een treffende analyse van de beheersing van het vuur: een regulering van het vuur die het menselijk leven niet alleen gerieflijker maar ook ingewikkelder heeft gemaakt.²⁸

²⁶ Van Beek (1999, p. 124) vermeldt dat het seksualiserende en het antisociale type beide meer uitgesproken zijn dan het wraakzuchtige type.

²⁷ Van Beek, 1999, p. 126-127.

²⁸ Goudsblom, 1992, p. 251.

In de negentiende eeuw waren het niet alleen landlopers die brandstichting als chantagemiddel gebruikten, ook diegenen die belasting kwamen innen, konden de belastingplichtigen ermee tot betalen dwingen. Omgekeerd waren de huizen van de belastinginners een welkom doelwit voor brandstichting. Als combinatie van motieven die hierbij een rol speelden, noemt de auteur protest, wraak en de wens om belastend materiaal te vernietigen. Het verbaast niet dat zulke acties zich ook richtten op rechtbanken,²⁹ terwijl deze rechtscolleges bij uitstek bedoeld waren om eigenrichting te voorkomen.

De Franse socioloog Gabriel Tarde betoogde aan het eind van de negentiende eeuw dat voor plattelanders het in brand steken van de schuur van de vijand het wraakmiddel was dat het meest werd gebruikt doch het minst werd gestraft.³⁰ Als gevolg van de voortschrijdende staatsvorming met daarin de versterking van het politionele en justitiële apparaat en de verbetering van collectieve voorzieningen is het gevaar van brandstichting zowel op het platteland als in stedelijke gebieden in vreedstijd steeds verder teruggedrongen.³¹ Goudsblom concludeert dat duizenden generaties lang het in brand steken van stukken land niet alleen toegestaan was, maar zelfs positief gewaardeerde functies had. Hetzelfde soort gedrag dat in een hak- en brandcultuur normaal nuttig kon zijn, geldt in de moderne samenleving echter als misdadig en pathologisch.³²

Onder de motieven voor het opzettelijk brandstichten neemt wraak -ook thans een belangrijke plaats in.³³ Daarnaast kunnen worden genoemd: brandstichting om de sporen van een ander delict uit te wissen, bedrog van de verzekering, brandstichting bij afpersing.³⁴ Daarbij komt vooral onder jongeren brandstichting voor bij rellen en demonstraties, uit baldadigheid, uit vernielzucht, en uit een behoefte aan aandacht³⁵ en aan sensatie. Boosheid en wraak voeden veelal zulke acties van deze jongeren.³⁶

Brandstichting geldt, forensisch gedragskundig gezien, als een van de belangrijke delicten die door mentaal gehandicapten worden gepleegd.³⁷ In tegenstelling tot die zaken waar vooral de eer van de dader in het geding is, kan heimelijk, met

---

²⁹ Goudsblom, 1992, p. 192.

³⁰ Idem.

³¹ Goudsblom, 1992, p. 193.

³² Goudsblom, 1992, p. 232.

³³ Zoals een zakelijk conflict tussen verdachte en haar ouders dat de aanleiding vormde om in juli 2003 de auto van haar ouders in brand te steken, Rb Maastricht, 11 november 2005, LJN: AU7244. Zie ook Canter & Fritzon, 1998.

³⁴ Zeegers, 1984, p. 5.

³⁵ Zie voor een geval van brandstichting en mishandeling, voortvloeiend uit een roep om hulp en uit wraak jegens de ex-vriendin Rb Haarlem, 29 april 2009 LJN: BI2879.

³⁶ Id., Chen et al, 2003.

³⁷ Zeegers, 1984, p. 11.

een relatief simpele en geringe actie van de dader toch een bijzonder groot en desastreus effect worden bereikt.

In zaken van brandstichting rijst vaak de vraag of bij de dader gesproken moet worden van pyromanie, een bijzondere vorm van een stoornis in de impulsbeheersing.³⁸ Die vraag wordt in de overgrote meerderheid van de gevallen ontkennend beantwoord. Voor pyromanie en kleptomanie geldt, conform de DSM-IV-TR, wraak als een uitsluitingscriterium. Dat is overigens opmerkelijk omdat wraak bij andere categorieën van stoornissen in de DSM, noch als inclusie-, noch als exclusiecriterium wordt vermeld.

Eerwraak en bloedvete

Eerwraak

Bij eerwraak gaat het in de kern om een zuiveringsritueel, om een manier de geschonden eer of de gekrenkte reputatie van de familie te herstellen. Noodzaak daarvoor is, dat als andere mogelijkheden uitgeput zijn, het slachtoffer wordt gedood. Kenmerkend is dat dit zoveel mogelijk voor iedereen zichtbaar en daarmee openbaar moet gebeuren: liever op het midden van de markt dan verscholen achter de coulissen van de eigen woning. In veel gevallen zal de dader zijn daderschap dan ook niet ontkennen, soms zich zelf bij de politie aangeven. Dat de moord wordt gepleegd door middel van veel schoten illustreert niet het instrumentele, maar juist het expressieve karakter van deze modus operandus. De dader heeft de moord met familieleden voorbereid en gepland. Dat maakt dat hij de taak kalm en gericht uitvoert. Ook al is de moord als gevolg van eerwraak een culturele plicht het blijft een strafbaar feit. Die plicht verklaart ook dat de dader geen last heeft van spijt: integendeel trots valt veeleer waar te nemen. Juist die trots en bravoure die daders over hun daad uitstralen, is vaak onbegrijpelijk en onverteerbaar in de rechtszaal.³⁹ Soms kan eerwraak leiden tot een patroon van bloedwraak, waarin de dader van de eerwraak wordt gewroken.

Bloedwraak

Bij bloedwraak gaat het om het kwaad met kwaad vergelden, het met gelijke munt afrekenen. Inherent hieraan is het risico van een spiraalwerking waarbij over en weer vergolden blijft worden. Er zijn zelfs voorbeelden van dergelijke vendetta die zich over verschillende eeuwen uitstrekken.

---

³⁸ Als andere stoornissen in de impulsbeheersing worden in de DSM-IV-TR genoemd: kleptomanie, periodieke explosieve stoornis, pathologisch gokken, trichotillomanie, en stoornis in de impulsbeheersing niet anderszins omschreven.

³⁹ Gezik, 2003; Van der Zee, 2006.

Het trieste slotstuk van een lang bestaande vete tussen twee Marokkaanse families vond plaats op 24 maart 2005. Verdachte en enkele familieleden zijn naar de parkeerplaats van een winkelcentrum in Zeist gereden en hebben daar de leden van een andere Marokkaanse familie opgewacht. Daarbij zijn een dode en enkele gewonden gevallen. Er was sprake van een familievete met een reeks gewelddadigheden en bedreigingen van de kant van de verdachte en zijn broers jegens de leden van de andere familie. De verhouding tussen beide families, voormalige burens van elkaar, is jarenlang goed geweest, maar in de loop der tijd ernstig verslechterd. Verdachte is reeds eerder veroordeeld geweest wegens gewelddadige incidenten tegen de andere familie. Bemiddelingspogingen door politie en vertegenwoordigers van de moskee hebben niet mogen baten. Het voornemen van verdachte en zijn vader tot een wraakactie gericht op het leven van het slachtoffer is door hen reeds eerder uitgesproken. Het gerechtshof veroordeelde de verdachte in hoger beroep tot zestien jaar gevangenisstraf.⁴⁰

Alternatieven

Hoe om te gaan met gevoelens van wraak? De regulering ervan vergt soms grote inspanning, juist door het tomeloze verlangen die wraak uit te oefenen. In plaats van eigenrichting uit te voeren, zijn er mogelijkheden tot vergelding die aan het strafrecht zijn overgelaten, maar ook vergeving en mediation behoren tot de mogelijkheden.⁴¹ Daarnaast worden in de hulpverlening, slachtofferhulp en psychotherapie alternatieven en ventielen voor wraak geboden.⁴²

Zodra de forensische psychiatrie en psychologie in beeld komen, lijkt wraak uit beeld te verdwijnen. Het zou aansluiten bij het algemeen spraakgebruik om in de forensisch gedragskundige rapportage bij de fenomenen van wraak niet alleen de onderliggende mechanismen en verwante dynamiek toe te lichten, maar in weerwil van een taboe wraak ook als wraak te benoemen.

Voor allerlei genres van kunst in het algemeen en letterkunde, literatuur en lectuur in het bijzonder blijft wraak een welkom thema.

---

⁴⁰ De rechtbank Utrecht legde in eerste aanleg op 23 maart 2006 achttien jaar gevangenisstraf op. Gerechtshof Amsterdam, 18 juni 2007, LJN: BA7439.

⁴¹ Goudswaard, 2000; Denkers, 2000, p. 34 wijst erop dat vergeving niet alleen een alternatief voor wraak is, maar dat wraak dienstbaar kan zijn aan, een conditie kan vormen voor vergeving.

⁴² "Er zijn vele redenen waarom patiënten soms voor het eerst over bepaalde gevoelens en herinneringen praten in het kader van psychotherapie. De setting biedt, als het goed is, veiligheid en acceptatie van negatieve gevoelens van angst, agressie, ambivalentie, schuld, schaamte, wraak en ongeoorloofde lust. Dit kan ruimte bieden om bepaalde herinneringen onder woorden te brengen." Gezondheidsraad, 2004, p. 66.

Literatuur

- Beek, D.J. van, *De delictscenarioprocedure bij seksueel agressieve delinquenten*. Arnhem, Gouda Quint, 1999. diss UvA.
- Broekman, J., Vergelding en wraak. In: K. Boonen, C.P.M. Cleiren & Th. De Roos, *De weging van 't Hart*. Deventer: Kluwer, 2002.
- Canter, D. & Fritzon, K., Differentiating arsonists: A model of firesetting actions and characteristics. *Journal of Legal and Criminological Psychology*, 3, (1998), p. 73-96.
- Chen, Y.-H., A.M. Arria & J.C. Anthony, Firesetting in adolescence and being aggressive, shy, and rejected by peers: new epidemiologic evidence from a national sample survey. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 31 (2003) 1, p. 44-52.
- Crombag, H.F.M., Over wraak; resultaten van een empirisch onderzoek. *Justitiële Verkenningen*, 29 (2003) 5, p. 56-72.
- Denkers, F., De kunst van de vergevende wraak. Gestileerde wraak bij Abel Herzberg en bij Elia. In: P. van Tongeren, *Is vergeving mogelijk? Over de mogelijkheid en moeilijkheid van vergeving, vooral in verband met oorlogsmisdaden*. Budel: Damon, 1997, p. 29-58.
- Dennen, J.M.G. van der, De evolutionaire aspecten van wraak; waarom wraak zoet is en bovendien heilige plicht. *Justitiële Verkenningen*, 29 (2003) 5, p. 73-87.
- Douglas, J.E.; A.W. Burgess, A.G. Burgess & R.K. Ressler, *Crime Classification Manual: a standard system for investigating and classifying violent crimes*. San Francisco, Jossey-Bass, 2006.
- Frijda, N.H., De Lex Talionis; over wraak. In: N.H. Frijda, *De psychologie heeft zin*. Amsterdam, Prometheus, 1993, p. 159-196.
- Gezik, E., *Eer, identiteit en moord. Een vergelijkende studie tussen Nederland, Duitsland en Turkije*. Utrecht, NCB, 2003.
- Gezondheidsraad, *Omstreden herinneringen*, Den Haag, 2004.

- Glancy, G.D., E.M. Spiers, S.E. Pitt & J.A. Dvoskin, Commentary: Models and Correlates of Firesetting Behavior. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law*, 31 (2003) 1, p. 44-52.
- Goudsblom, J., *Vuur en beschaving*. Amsterdam, Meulenhoff, 1992.
- Goudswaard, H., (red.), *Vergeven of vergelden. Over slachtoffers van intiem geweld*. Amsterdam, Van Genneep, 2000.
- Gutwirth, S., & P. de Hert, Vergelding: een kernbegrip in het strafrecht? In: A.H. Klip, A.L. Smeulders & M.W. Wolleswinkel (red.), *KriTies. Liber amicorum et amicarum voor prof.mr. E. Prakken*. Deventer, Kluwer, 2004, p. 295-312.
- Knight, R.A., & R.A. Prentky, Classifying sexual offenders: The development and corroboration of taxonomic models. In: W.L. Marshall, D.R. Laws & H.E. Barbaree (Eds.), *Handbook of Sexual Assault: Issues, theories and treatment of the offender*. New York, Plenum Press, 1990, p. 23-52.
- Koenraadt, F., & M. Liem (red.), *Het kind als slachtoffer. Patronen en preventie van (fataal) geweld in gezinsverband*. Amsterdam, Dutch University Press, 2007.
- Koenraadt, F., *Ouderdoding als ultiem delict*. Deventer, Gouda Quint, 1996, Pompe Reeks deel 21, diss. UU.
- Liem, M., K. Geene & F. Koenraadt, *Partnerdoding door etnische minderheden*. Amsterdam, Dutch University Press, 2007.
- Marneros, A., *Intimidid. Die Tötung des Intimpartners*. Stuttgart, Schattauer, 2008.
- Marneros, A., *Affektaten und Impulstaten. Forensische Beurteilung von Affektdelicten*. Stuttgart, Schattauer, 2007.
- Nieuwbeerta, P., & G. Leistra, *Dodelijk geweld*. Amsterdam, Balans, 2007.
- Nieuwenhuis, J.J., Tragedie en recht; twee manieren om wraak te temmen. *Justitiële Verkenningen*, 29 (2003) 5, p. 9-18.
- Orobio de Castro, B., *Woede, wraak en leedvermaak. Op zoek naar drijvende krachten achter de ontwikkeling van gedragsproblemen*. Utrecht, Universiteit Utrecht, 2007, oratie.

- Pettitway, L.E., Arson for revenge: The Role of Environmental Situation, Age, Sex, and Race. *Journal of Quantitative Criminology*, 3 (1987) 2, p. 169-184.
- Raes, B.C.M., *Boter aan de galg*. Amsterdam, Vrije Universiteit, 1996, oratie.
- Stokkom, B.A.M. van, De taboeïsering van wraak; is wraak moreel aanvaardbaar? *Justitiële Verkenningen*, 29 (2003) 5, p. 46-55.
- Vandello, J. A., & D. Cohen, Male Honor and Female Fidelity: implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84 (2003) p. 997-1010.
- Vermassen, J., *Moordenaars en hun motieven*. Amsterdam/Antwerpen, Meulenhof/Manteau, 2004.
- Yeşilgöz, Y., *Allah, Satan en het recht: communicatie met Turkse verdachten*. Arnhem, Gouda Quint, 1995, diss. UU.
- Zee, R. van der, *Eerwraak in Nederland*. Antwerpen: Uitgeverij Houtekiet, 2006.
- Zeegers, M., *Brandstichting. Psychopathologische bevindingen bij brandstichters*. Arnhem, Gouda Quint, 1984.